
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A KÖLTŐ MEGKOMPONÁLT SZIMBOLIZMUSA

BORI IMRE

Komjáthy Jenő költészetében minden elemnek a létezése ama sóvár-gott őshazájára kell utalnia, amelynek visszaszerzésére, visszaparolására, újrateremtésére a költő egész művével vállalkozott. A szellem „tisztá fényének a teremtés éjjelebe” kell bevilágítania (Elmélyedés), hogy a valamikori életgazdaság „őserét” meglelhesse (Palágyi Menyhértnek). A költészetnek tehát a visszatalálás, az Édenbe visszajutás szolgálatába kell állnia — a szimbolista költőnek ez az igazi ígéret földje, s akárcsak a bibliai Mózes, ő is csak megközelítheti, földjére lépni nem lesz módja, mert nem volt módja más szimbolista költőnek sem. Ezt a célt szolgálja a megformált költő-modell, a versről alkotott felfogás és a költeménynek tulajdonított szerep, akárcsak a verskellékeknek az a tára, amelyet a költő használt. E háromszögelési pontok segítségével a szimbolizmus szinte egész mitológiáját becsenkészíthetjük, s tehetjük ezt annál is inkább, mert e mitológia fő ismérvei közé tartozik a költői programszerűség is.

A külvilágba vetett naiv, a század derekán még szinte csorbítatlan hit előbb megingott, Komjáthy Jenőnél is a devalválódás felismeréséhez, azon túl pedig jelentőségének a megcsappanásához vezetett. Ennek következtében így az énnék és bensőségének jelentősége nőtt meg, s nőtt költészetévé és költészetében élete fölé, akárcsak annyi szimbolista költő kortársa esetében is világszerte. Nemcsak a versekből kiolvasható, tehát interpretált költői felfogás ez, hanem a már említett programszerűség következtében költői könyvlatkozttatás. *A nyár dalai VI.*-ban még bizonytalan-kodó módon:

Ah érzem, fönnen s mélyen érzem:
Lehelni üdv és élni győzelem!
Nem puszta por, lélekben élek én:
Az örök nap lelkeből lelkezém.

Az „*Apokalipszis*”-ból II. tercínájában tisztán, félre nem érthető módon szimbolista hitvallásként. Magyar költő később sem fogalmazta meg szimbolizmusának egyik alaptételét ilyen nyílt egyértelműséggel:

Magamba néztem és a csontfalak
Mintegy varázsütésre hirtelen,
Kitárva öblüket, fölnyiltanak.

A mélység, mit kitértak, végtelen;
A belvilág külsőnél gazdagabb,
De összes titkait nem látta szem...

Ebből a felfogásból következhet-e más, mint konfliktushelyzet, akár elvilleg-költői, akár gyakorlatilag, hiszen a konfrontáció a költő számára valójában iherföltétel is, amikor létezésének körülményeibe is belejátszik. Dramatizálja és kiélezi összeütközésének, valóságtagadásának a mértékét és tragikus voltát, hogy az ún. valóság problematikus és ellenséges jellegét bizonyíthassa. Ebből a szempontból kell néznünk azt a kijelentését, hogy a „bölc s a költő itten száműzött” (Idegenben), illetve hogy „itt a bölc s a költő vértanú” (Melanchólia), majd hogy a „hősre béklyó és bitó vár itt”, a „szegény költő sorsa” pedig „száműzés, börtön, magány” (Celesztta húgomnak). Ugyanebben olvassuk a következő sorokat is:

Óh ha tudnád, hogy égeti
Lelkem ez átkos, szörnyű lét!

— — — — —
Mert düh, égő harag fog el,
Hogy összetörnöm nem szabad,
— Vágyban hiába omlok el! —
A súlyos szolgál-láncokat.

— — — — —
A nagyszívűnek hogy pokol
E látszatlét, árnyékvilág...

Az az elzárkózó arisztokratizmus is hangot kap Komjáthy-nál, amit főképpen a francia szimbolisták baloldali kritikusai szoktak emlegetni megrovóan:

Kit bár az aljnép üldöz, sárba ránt,
Nem oltja el nagy lelke lángjait,
Ki úr magán alant s fönt egyaránt...

(Az „Apokalipszis”-ből II.)

Nem lehet Komjáthy Jenő költői következetességét elvitatni a költő és a világ összeütközése kiélezésének jelensége kapcsán sem: a költő alakját például mintegy éterizálja, hétköznapi vonásaitól teljesen megfosztja, emberi mivoltától is elvonatkoztatja, hogy a *költő* esszenciális lényegét hozhassa előtérbe:

Keresse önkörében kilki mását!
 Vakond fölött a nap hiába kel.
 Nem érti meg a költő szárnyálást
 Csak tiszta szem, csak fönnverő kebel.

Örülni sem tud vélem az avatlan,
 Repülni szellem szárnyakon;
 A költő, mint az Isten, láthatatlan
 Annak, kit aljas érzés sárba von...

(Avatlan szem...)

Hétköznapi relációkra nyilván főlegesen gondolni, amikor ezeket s a velük rokon sorokat olvassuk, hiszen nem életbeli, hanem filozófiai alapjuk volt, amit az is bizonyít, hogy nemcsak a Szenicen élő Komjáthy Jenő gondolkodott így hétköznapi léte inkognitójában költő mivoltáról, hanem azok a francia szimbolisták is, akik Párizsban éltek és énekeltek. Egy objektív állapot megfogalmazását látjuk tehát, nem pedig a szubjektív vallomást. Az elsőszemélyűség itt alakul, mert abban a gondolkodási rendszerben, amelyet Komjáthy is megteremtett a maga lírája számára, a költőről és a világgal támadó konfliktusról más módon nem is lehetett gondolkodni. Nem árulkodó-e *Altató* című versének alábbi két sora éppen ebből a szempontból:

Búmat, mely fölsír az eget keresve,
 Mint gyermeket a dajka, ringatom...

A költőről alkotott felfogásának is szélső pontja van: egy kezdeti, verseskönyvének első költeményeiben, s egy végpont, kötetének utolsó versei szövegében. A fogalom sajátos „fejlődését”, belső átalakulását, mind elvontabbá válását figyelhetjük, ha végigkísérjük verses nyilatkozatainak egymásutánját. *Életsor* című versében (sorrendben nyolcadik költeményében) a költőt „világjavító hősnak” mondja, a *Ha eltaszítasz...* címűben „démonok királyának” nevezi magát. Ezt előzi meg az Orpheusz-képzet egy hasonlatban (Dal), és a költőre mutató üdvözítő képzet (Oh légy enyémt!). Egyik sem hétköznapián közhasznú költő-kép, nem lesz ilyen a többi sem. Ha Rimbaud „angyalnak vagy varázslónak vélte magát” *Búcsú* című prózaversében, Komjáthy-nak is van öndefiníciója: ő, nagyon találóan, a költőről vallott nézetét maradéktalanul ragadta meg az „Isten-ihlett” (Törj össze mindent...) képből, természetesen szoros kapcsolatban az újjászületett ember messianizmusra való jogáról hirdett gondolatával. Valamiféle szakrális alakra való utalásokat is kihallhatunk ezekből az önmeghatározásokból, s valóban, az ilyenek vannak túlsúlyban. Ha vonzza is például a „megrágalmazott világkirály” (A porba csúsztam...) tartásformája, közelebb áll hozzá a világmindenség

papjának a szerepe, amely lehetővé teszi mind az égbemelkedést, mind a pokolraszállást:

Sugár vagyok vad vízéren,
Tűz vagyok én, úr a véren,
Sugárban is, ami ragyog,
Az időnek magva vagyok,
Mi a térben térrel dacol,
Bennem a lét ősárja foly...

(Elmélyedés)

Kézenfekvő, hogy eljut az önfelismerés és önértékelés olyan fokára is, amely a költő minden voltát vallja („Úgy érzem, szellemek királya, Hurráh! hogy minden én vagyok!” *Hurráh!*), és azt állítja, hogy központja a világnak, a teremtésnek pedig célja (A koldus). Kevés tehát, amit a *Ha majd a bír...* című versében mond, nevezetesen, hogy a költőt hajtja versírásra. A költő nem e világra való, de ez a gondolat ezen a fokon nem a Baudelaire szentesítette albatrosz-képzet valamelyik változatában ölt szöveg-testet. Komjáthy Jenő az isten- és szépség-látó alakját rajzolja, aki szerinte, azért idegen a földön, mert azt látta:

Kit megcsapott már ama nagy
Szellemvihar, az őserő:
A földnek immár halva az,
Érdekfonált nem szóhat ő.

Ne bízzatok semmit se rá,
Mert nem való már semmire!
Ki ama nagy fényt láthatá,
Ah, nem való már ő ide!

— — — — —
Az örök Szépséget magát
Saját szemével látta ő;
S annak, ki egyszer égbe járt,
A földi lét nem tűrhető.

(Kit megcsapott...)

Nem a hagyományos művész-magányról beszél tehát itt, a *Csak tartsatok...* címűben sem, amely az Illés-képzettel jár Ady Endrének a „művészegyedüllét nagy vallomásának” (Király István) verse előtt, s amely Ady Endre előtt feltette a „ki látott engem” kérdését is. A misztikus költő áll előttünk az alábbi következő önarcképnél:

Közületek vajon ki látott
Erőm teljében fényleni?
És üdvözülve, koszorúsán
Ki hallott engem zengeni?

Ki látott járnai pompafényben
A zúgó tengerek fölött?
Közületek ki látta lelkeket,
Midőn a napba öltözött?

Ki látta színem változását,
Midőn a lélek elragadt?
Ez elcsigázott, gyöngye testen
Ki látott nőni szárnyakat?

Ki látott engem tűzszekéren
Mint a prófétát egykoron?
Illést se látta minden ember,
Csak az, ki lélekben rokon.

(Csak tartsatok...)

Ikonográfiailag egyedülálló látomás-kép ez a kor magyar lírájában, de képzőművészeti analógiák után is hiába kutatunk. Vitathatatlanul a Krisztus-ismérvék fedezhetőek fel a részleteken, amelyek ilyen módon mintegy az isteniesült költő glóriás alakját rajzolják fel. Mindebben egyéni úton járt Komjáthy Jenő: az ő misztikus lét- és művész- valamint művészetfelfogása végső következtetéseiben nem utánzata, rokona nyugat-európai kortársainak a szimbolizmusban. Az a „lelki éhség” (Búcsú Abderától), amely kínozta, hozzájuk kapcsolta, látnokságának karaktere el is különítette tőlük. Komjáthy Jenő a maga sajátos, hangsúlyozottan gnosztikus módján „valósította meg Istent”, amikor a szimbolistaák Saint-Pol Roux emlegette követelményéhez hasonló módon viselkedett és gondolkodott.

Az ilyen koncepcióban a halál költészetének, a „temetői daloknak” is átminősített vonásai vannak előtérben. A halál ürügye a másik világról való szólásnak itten, és Komjáthy Jenő legerősebb versrészlete egyikét írja meg erre a témára a szimbolista költőkre jellemző módon. S ha nem tudnánk, hogy egy fiatal lány halálát siratja benne, a sóvárgott ígéret földjéről szóló versként olvashatnánk.

Elmondjam a kísértetek regéjét,
Az árnyak vén, babonás titkait?
Felhívjam a suhanó rémek éjét?
Kibontsam a rejtelmek szárnyaikat?

Elmondjam-e, a más lét mily valóság?
 S hogy nincsen nemlét és nincsen halál?
 Túlparton nyílnak mélyebb tűzű rózsák
 És öldöklöbbs, sugárzóbb ott a nyár...

(Laura IV.)

Komjáthy Jenő költészetfelfogására is fényt vetnek a fenti sorok, hiszen a költészet Komjáthy Jenő szimbolista értelmezése szerint a „más lét” valóságát fejezi ki. Az *Elmélyedés* című versében is érinti ezt a problémát („Amit írtam, csupa élet, Amit éltem, csupa lélek...”), igen pontosan *A magasból* című versének soraiban jelöli ki a költészet külön világának a határait, s jelzi, hogy annak a hétköznapi valóságához nincsen köze. A költő a „lét magasan” áll, s az itteni „fentet” állítja szembe az alanti világgal, azzal a központi céllal, hogy a költői valóság új, és eredendően szimbolista minőségét emelje ki. A kontrasztok ezt a célt szolgálják most:

Élv és kacaj itt megszelídül,
 Harmattá tisztul itt a könny,
 Mi ottan kéj, itt fönnenézés,
 Nyugalom itt, mi ott közöny.

Mi ottan múltó indulat volt,
 Itt mélyehatlan szenvedély,
 Mi ottan álom, tünde ábránd,
 Itt mint való költészet él.

— — — — —
 Vér láza: itt a lét varázsa,
 Dallam a tett és tett a vágy,
 Az akarat: erő s a szellem
 Lehére kél egy új világ...

Érthető ilyen módon, hogy a költészet teszi lehetővé „ismét belátni az egészet” (Himnusz) a maga sajátos hatalmával a költő szerint, s ezzel összefüggésben határozhatja meg a költészetet „új teremtésként” (Elmélyedés), vallásként (Margit húgom emlékkönyvébe), a versírást pedig „eleven szó szüléseként” fogni fel, ami egyet jelent a „tetteket költeni” igényével is (Ragadj ki én lelkem!), amihez harmadikként az „élő lelket írni” követelménye csatlakozik. A vers mibenlétéről való gondolkodásban nyilván a költészet ilyen felfogása következményeként nyomatékosabban a szó természete érdekelte, de nem esztétikai funkciója, hanem misztikus-orfikus természete miatt. Komjáthy már emlegetett „álmodója” keresi az ilyen szavakat:

Egy szó csupán, mit sokszor úgy keres,
Egy szó, amely világok magva lesz;
Nem pusztá szó, de Istenige: tett,
Mely a lét kútfejéből született...

(Az álmodó)

S egyetlen húr zendüléseként a verszene problémáját is megszólalni halljuk:

Szokatlan hangot ütök még,
Fönnszárnyaló diadalének,
Erővel teljes a dalom.
Ah, szárnya nő ezer a szónak,
Eséstül égiek ónak,
Lelkem zenéje hatalom!

(Szokatlan hangot ütök meg)

A versnek általában „árnyból, sugárból összetett” jellegét említi (Repülj dalom), olyan „túlvilági éneknek” nevezi, amely „csupa fény és csupa lélek” (A semmi), egy helyütt pedig „magas ének”-nek minősíti (Önvád).

El nem hanyagolható ellentétre figyelhetünk fel, amikor esztétikai kérdéseit vesszük vizsgálat alá. Ha költői ösztönzéseiben magasrendű, misztikus filozófiai koncepcióinak körvonalaira lelünk, költői gyakorlata a költői tudatosság amahhoz mérhető fokát már nem észleljük. A *Szokatlan hangot ütök meg* című verse mutatja, hogy felismerte az „új forma” és az „új lélek” összefüggéseit („Hiába intnek a bölcsek, Hogy új formába ne öntsek Új lelket, eszmehatottat...”), de az is bizonyos, hogy kellő odafigyelés híján, nem mindenütt következetesen, főképpen pedig nem programszerűen kereste az eszmén kívüli „új” lehetőségeit. Ezért állíthatta Németh G. Béla, hogy Komjáthy Jenő „stílusertemő törekvései az egyes részletekben, úgy tetszik, nemegyszer inkább ösztönösek voltak, mint tudatosak”. Ugyancsak Németh G. Béla jelezte azt is, hogy a költő „új kifejezés mód, az új nyelvi és stílusesszközök után kutatva, a csakugyan új kifejezésformák helyett gyakran a népmozzeti irány előtti stílusirányok nyelvi és stílusesszközöit ragadta meg”. A költői gesztus, alkárcsak Baudelaire klassziczizmusához való viszonyulásáé, tulajdonképpen meddő maradt, bár nem ugyanazon okok miatt. Amir értékelni lehet és kell, az a szimbolista költői-képi gondolkodásban tett lépései. Nem az ilyenek vannak túlsúlyban Komjáthy Jenő költészetében, de nem is tarthatjuk felbukkantásukat véletleneknek. Ha versírói ökonómiaját nagyobb, tehát a tudatosabb verseszközöi, kifejezései megválogatásában, a versfejlesztésben lírájának szimbolisztikus formavillága is teljesebb, változatokban gazdagabb lett volna.

Nincs tehát azon csodálkozunk, ha Komjáthy Jenő verseinek költői ségét előbb Babits Mihály, majd évtizedekkel később Komlós Aladár

egyetlen Komjáthy-részleten, egy 78 soros vers mindössze hét során, magyarázza:

Hattyú lebeg a ringó vizen:
 Az én gyönyörben úszó szívem;
 A fénybogár a rózsakelyhen
 Az én gyönyört sugárzó lelkeim;
 A pillangó levelek selymén
 Az én gyönyörtől ittas elmém.
 Most minden perc egy végtelenség...
 (A porban csúsztam...)

Babits erre a versre akkor hivatkozik, amikor azt akarja bizonyítani, hogy Komjáthynak nem volt érzéke a természet iránt. „A természet nála csak a lélek más szavakkal: semmi egyéb...” — mondja, majd idézete után felteszi a kérdést: „Látta Komjáthy ezt a hattyút, ezt a fénybogárt, ezeket a pillangókat? Dehogyan látta. Érezte... Komjáthy érez, és semmit se lát...” Komlós Aladár ugyanebben a versrészletben a szimbolistáknak arra a sajátosságára ismer, amellyel a „külvilág ritka képeiben érzelmi analógiát tudnak felfedezni”. Majd ezeket az elgondolkodtató sorokat írja le: „Tisztábban szimbolista sorokat Mallarmé sem írt. A dolog érdekességét növeli, hogy a szimbolista program Franciaországban csak 1885-ben tűnik fel, néhány évvel később, mint amikor az idézett strófa született...” Mezei József a füst-jelképet emeli ki, mondván, hogy a köd szimbólumával együtt „nemcsak a kilátástalanság és ködösség vigasztalan érzése kap formát, jelképet, hanem minden bizonytalanság, álomszerűség is, alaktalanság, gomolygó gondolatok és érzések, vágyak, egy új, még láthatatlan tudás és valóság formálódása”. S idézi a *Füst* sorait:

Az ifjúság mindössze néhány
 Dohánylevélnek illata;
 Az ingerlő, pompás aróma
 Bús életünk május hava...

Majd hozzáteszi: „A szimbólumnak nem lehet nagyobb mélysége, mint amit Komjáthy beleérez...”

Komjáthy Jenő verseinek szimbólumait, „mint antagonizmust feloldó új szintéziseket” Németh G. Béla szedte rendbe. Felsorolta azokat a verseket, amelyekben „egy-egy szimbólum az egész versen átvonul” (*Homályból; Magdaléna; Kis lelkek; A sápadt asszony; Diadalének*), beszél a költőnek az Újszövetségből származó iktikus szimbólumairól, azután pedig azokról, amelyek valójában folkozott absztrakciók. Ilyen nagy kezdetű absztrakciók az Ég, Nap, Ember, Kléj, Ósorgia, Ósúr, Démon, Este, Hajnal, Ész, Föld, Élet, Halál, Jóság, Vágy, Bűn, Nyár, Üzenet,

Inger, Igézet. Megkülönböztet azután önszimbólumokat, amelyek nagy számát a költő „szélsőséges individualizmusa teszi érthetővé”. Azt is megjegyzi, hogy leginkább messiásnak láttatja magát (az ismerteken kívül ilyenek a Kezdet és Vég; az Ősár; Napisten), ezekhez sorolhatók a velük asszociatív kapcsolatban álló próféta- és isten-jelképek (Álomkirály, átokisten, gúnyapostol stb.). Németh G. Béla bemutatja azokat a jelentéstani változásokat, amelyek a szimbolizmus ösztönzései nyomán következtek be. Új szókapcsolatok jönnek ilyen módon létre, főképpen a jelzős szerkezetekben, de a szóhasználat más formáiban is. Kellően nem méltányolt, a vizsgálódásokban elhanyagolt, a magyar költői nyelv történetében azonban mégis új vívmánynak számítanak Komjáthy Jenő költői-nyelvi leleményei, amelyek rendre a szimbolista látás és érzés kikényszerítette nyelvtérítő újítások példái (égi büszke tetők, álmatag levélke, kedély hegy, kárhozott szél, néma virág; bús kudarc, kemény remény, vad győzelem, céda nyár; üdvözítő pokol, szent részegség, rejtelmes, édes rettegés; régi, bús homályos ösztön stb.). Van példa a szimbolisták kedvelte szünesztéziára is: „És annyi fénynek hallatára Kigyúl az ég sötét határa...” (Oh mennyi fény!) Németh G. Béla jelzi azt is, hogy Komjáthynál a főnévi igenév rangemelkedése következett be, példákat hoz fel a versekben felbukkanó egzotikus flórára és faunára valló fogalmakra, nemkülönben az erotikus képzetek szimboliztikus használatára. Kedves szavai a kéj, gyönyör, mámor, szerelem, képzetek a nemzés, egyesülés, az ősgorgia. Mondathasználatára vonatkozóan azt találjuk, hogy a költő főképpen élete utolsó éveiben írott verseiben a felszólító és a felkiáltó mondatokat használta, szoros összefüggésben vizionárius-messianisztikus magatartásával.

A szemlélődés természetesen tovább is folytatható. Riedl Frigyes figyelte meg, hogy Komjáthy Jenő verseiben a felsorolásnak fontos, mondjuk így esztétikai szerep jut. Ő ugyan neheztelésként említi: „Mond egy gondolatot a költemény elején vagy a végén, és azt mondja, ez a gondolat igaz, mert: a-b-c-d is igaz; mintegy jelenségeket sorol fel...” Németh G. Béla a *Szózat* című versének már idézett versszakára hivatkozik, amelyben a főnevek halmozása a szembetűnő. S valóban, szívesen halmoz főnevet és igét is — de inkább valamiféle zenei elvnek engedelmeskedő módon, mintsem a meggyőzés, a bizonyítás szándékával:

És a kinek a lélek megjelent,
Nincs kötve az időhöz, semmi helyhez,
El nem fuvallja szél mint gyöngye pelyhet,
De szabadon csapong, rombol, teremt.

A tűz, a víz, a föld, a lég enyém!
Egyedül engem ismer itt urának,
Kit emel és himbál a létremény...

(Az újkor szelleme)

Az *In hilaritate tristis* címűben az igék felsorakoztatásában tobzódik:

Mindenki él, örül, szeret,
Nyüzsög, habzik, rajzik és nevet,
Csillog, zsiibong, repül...

Ritmusaprózó hatásokat ér el egy, illetve két szótagos szavak sorolásával: „Az élv, s a lán, a vágy s a lkéj...” (Romok fölött); „Csak élni, sírni, égni Egy örökléten át...” (Rohan a nap); „Zokog a szikla, Nevet a rózsá, Fű, fa, virág fog Könnybe, mosolyba...” (Rejtelmek. II.).

Véletlen telitalálatok keverednek tudatos nyelvi megoldásokkal ebben a költészetben. A „hült szerelem”, a „béna vágy”, a „kifáradt gondolat” típusú szerkezeteket talán az első, a „táj mint egy hullá fekszik” formájúakat inkább a második kategóriába lehetne sorolni. Elsősorban a filozófust jellemezhetik például az ilyen fordulatok: a lélek „lángja hit, hatalma eszme” (Magamról); „Az élet gondolat, a lét a lélek, A gondolat meg fényes, gazdag élet...” (Az álmodó). Ez terebélyesedik tovább is:

S ha jó az Est, a bíbor Alkony,
Ott csügg az ajk a szomjas ajkon,
A szem az égen, ég a szemben
Verődik vissza mindig teljesebben.
A szív az égben, ég a szívben;
Összhangban élnek: mély való a színben...

(Óh mennyi fény!...)

A filozofáló talált talán szótó-kiugrató technikának nevezhető, hatásos nyelvi bravúrra is:

Nirvána vár reánk, az édes, tiszta csend.
Ahol nem gond a gondolat, nem sért az érzet,
Nem bűn a bűv, nem fáj a fájdalom...

(Schopenhauer)

E költői nyelv megítélése nem mentes ellentmondásoktól. Komlós Aladár sok dicsérmivalót talál itt. „Adyig nem írtak — mondja — olyan merészen eredeti sorokat, mint a »jövendő sötét méhében fejlőd, Életre zokogó napok.« (Eloa, sírj)... A lényeg megragadására törr tekintetével gyakran motószerűen tömör formulákat talál a maga és helyzete jellemzésére, mint pl. »börtönben sínylő végtelenség«...» Ugyancsak Komlós Aladár állítja, hogy ez a nyelv költői, „újszerű és finom megérzéseken alapuló”, s ha nem is plasztikus, de mindenképpen zenei s hangulatki-fejező. Ugyanő Komjáthy Jenő nyelvének elvontságát, verseinek unalmas önméltléseit, a költő zavaró bőbeszédűségét, papírízű elvontságait is fel-

emeleti, de felsorakoztatja azokat az avított nyelvújítási szavakat is, amelyek mintegy korszerűtlenítik a valóban költői és modern vívmányokat.

Mindenképpen jelentős az a megfigyelés, amely szerint Komjáthy Jenő költészetében a zeneiség előretörőben, igénye megvalósításra váróan van jelen. Komlós Aladár szerint e líra „csengő énekhangjával annak az eufóriának kifejezője, amely jellemző életérzése” a költőnek. Ugyancsak Komlós Aladár kutatta azt is, hogy milyen eszközökkel érte el ezt a benyomást Komjáthy Jenő. Szerinte azzal, hogy „túlnyomórészt gondosan kezelt jambust írt”, de arra is gondolt, hogy daktilust és anapestust is vegyítsen jambusai közé, így együtt van ebben a versben időmérték és hangsúlyos ritmus, azután a szokatlanul erős logikai nyomaték, amely révén „önkéntelenül már-már hangsúlyos ritmus is keletkezik a jambikus felszín alatt”. A gondolatritmus szerepét is észlelni kell, mondja: „Fontos eszköze az oly gondolatritmus, amelyben mellérendelt mondatok mintegy emeletről emeletre ragadnak fölfelé, míg végül egy felkiáltójel zárja be őket...” Mi Komjáthy Jenő rímeinek nem konvencionális jellegére is figyelmeztetnénk. Nevezetesen arra, hogy szereti a páros, az egymás után jelentkező rímeket, mintha a rögtöni feleletvadás vagy feleletadás kényszerének engedelmesskedne. Például:

Gyűlölöm e kényszert halálig,
S lelkem a fényt szomjazza váltig...

(Palágyi Menyhértnek)

Ezért szereti, s nyilván muzsikálja is vonzza a hármás rímnek. Mintha tudatos archaizálás lenne: a sorokat a XVI. századig patinája futja be:

Le vagy tiporva, szív, el nem tiporva!
Korán volt kezdenők halotti torba,
Amért rajongsz, nem sülyedt még a porba.

Kifosztogattak és az éjbe löktek,
Sötétben, titkon életemre törtek,
Hogy ne legyek unos terhükre többet...

(Le vagy tiporva...)

Másképpen modern a másik hangzat, amikor is a két tizenkét szótagos sor után egy megrövidült, hat szótagos sor végén csendül össze a rím:

Nem akarok én hint, hiú dicsőséget,
De reátok hagyni örökebb emléket:
Lelkemet vegyétek!

Azt akarom váltig, hogy ami bennem dúl,
Dúlja föl szívetek és láthatatlanul
Én legyek rajta úr!

(Nem akarok én hírt)

Észlelhetjük, a vallomás, a gyónás, a soliloquium zenéjét állítja ilyen módon elő, s szinte az is természetes lesz, hogy a tercína is felbukkan a versek között. De ne feledkezzünk meg az ilyen típusú zenei megoldásokról sem:

Jaj beh szép ősz! Búból fakadt a kiséje;
A halálnak halhatatlan zenéje.
Összeillünk már mi ketten,
Tudja Isten, megszerettem
Én az ősz!

(Őszi dal)

S ha Komlós Aladár csapásán indulunk el, akkor Komjáthy költészetének a zeneiségét versszerkezetet megszabó tényezőként is értelmezhetjük. Ugyanis nemcsak a motívumok ismétlődése játszik szerepet, hanem a rímtechnika is.

Komjáthy Jenő szimbolista költői gondolkodásának meg nem kerülhető jelensége egyetlen, maga tervezte és rendezte verseskötetében, *A homályból*, amelynek megjelenése (talán jelképesen) együtt járt a költő halálával. „Megszerkesztett” könyv ez, mint amilyen megszerkesztett könyveket programszerűen Mallarméék akartak csinálni. Komjáthy verseskötete szinte maradéktalanul kielégíti azokat a követelményeket, amelyeket Mallarmé 1885-ös önéletrajza sorol fel. Reviczky Gyulánál észlelhettük a rendezett és a tervezett kötet iránti igény munkáját, kiteljesedését, mintegy Ady Endre fellépte előtti teljét azonban Komjáthy Jenő lírai opusában kell szemlélnünk.

Komlós Aladár írja, hogy Komjáthy eredetileg ciklusokra osztva akarta verseit közreadni, egy tervezete szerint nyolc csoportba sorolta volna őket. Fennmaradt verskronológiája alapján pedig arra lehet következtetni, hogy „költészete voltaképp Szenicen bontakozott ki: 1889. december 20. és 1894. július 9-éig írja versei túlnyomó részét”. Am nemcsak azt a következtetést vonhatjuk le e verskronológiából, hogy Komjáthy „lírája tehát jóformán négy és fél év terméke” (Komlós Aladár), hanem azt is, hogy verskötetét tervezte a költő, s mi több, bizonyos verseit tervszerűen írta is meg. A kötet címadó, *A homályból* című versét mindenképpen ilyennek kell tartanunk: a kötet élén álló, az első vers szerepét játszó költemény tulajdonképpen utolsó alkotása volt a költőnek — szó szerint is költői összefoglalása, érzelmi-eszmei tartalommutatója a kötetnek. 1894. július 19-ü keltezését viseli e vers, a költő 1895. január 26-án már meghal.

A kötetről szerzett összbenyomását Babits Mihály fogalmazta meg, bár a kötet-tervről ő sem szólt. Ezt írta: „Az első fenséges sortól kezdve: Ki fény vagyok, homályban éltem . . . , végig egy óriási himnusz, széles, diadalmas, mindent magával ragadó, mindent elborító, zuhogó lendület. A szavak Niagarája ez, a költemények Amazonja . . . Egész költészete egy költemény vagy egy sem: mert a szám fogalma csak szilárd dolgokra alkalmazható, Komjáthy költészete pedig folyó . . .”

Hangsúlyoznunk kell mindenképpen Komjáthy Jenő „dantei” koncepcióját, amit kötetében maradéktalanul végig is vitt: egy „homályból”, a homály jelezte hétköznapi élet elidegenült világából kiindulva jut el a végén a fény honába, az „istenlátásig” — az „egészig” a szerelem teljességének az élményéig. Csak itt nincs szó térbeli utazásról: gondolati út ez, az átváltozások rezzenéstelensége adja a kötetben megmutatkozó gondolkodás dinamikáját. A véletlenre nem bízott semmit a költő: minden versének meghatározott és valójában kideríthető indokú helye van a kötetben. Egyfajta „eszme-idő” adja a rendezői elvet, amelyben az események, ha egyáltalán ilyenekről beszélhetünk Komjáthy lelki és gondolati szenzációival kapcsolatban, mintegy visszapergetett módon követik egymást. Az olvasó, aki végigmegy a költő kijelölt versúton, oda érkezik, ahonnan minden emberi történet ebben a misztikus létfelfogásban elindult — az édenhez, az „élet legelső hajnalához” (Májusi reg). Úgy is mondhatnánk, hogy a *születéstől az újjászületésig* tartó út nyomvonalát kínálják a költemények. A bevezető verset követő első költemény (Anyámhoz) az „angyali üdvözlének” a fordulatait szólaltatja meg:

Áldott vagyok, méhed gyümölcse, én!
Várnak reánk nem ismert gyönyörök . . .
Áldott vagy te az asszonyok között!

A kötet utolsó verse a *Májusi reg*, melynek utolsó szakasza a következőképpen hangzik:

Úgy érzem, hogy minden, de minden
E percben születék —
És e dicső világot Isten
Mostan teremti épp.

Ahogy Dantét a Paradicsomba Beatrice kíséri, ebbe az új édenbe a költőt, a lírai ént, Eloa, ez a Jézus könnyéből született, magát a sátánnak odaadó angyal ragadja. Ha szimbólum-mitológiája korára jellemző volt (mert akár a József, akár a Pán, a Magdolna, az Ahaszverus, a Medúza-fő, azután a Hamlet és Don Juan ilyen), az Eloa semmiképpen sem mondható annak. Eloa a megváltás-képletnek egyik legsajátosabb

megjelenési formája — attól az Alfred de Vigny-től örökölte, akit „fenn-tartás nélkül dicsér *A romlás virágainak költője*” (Dobossy László).

Alkár egy wagneri lélek-dráma vezérmotívumainak egymás után következő, majd polifóniába egyesülő hangjait is kihallhatjuk ebből a nagyon is tudatos költői koncepcióból, amely a megfelelések és az ellentétek párhuzamain épült fel. Hajlamosak lehetünk lineáris elképzelést tétélezni fel, holott koncentrikus körök rendszerére inkább gyanakodhatnánk. Már csak azért is, mert megfigyelhettük: a kötet első felének nem egy költeménye a második felében olvasható versekkel korrespondál — az *Anyámhoz* című a *Májusi reg* cíművel, az *Almodó* az *Óh mennyi fény!* címűben lel párjára, a kötet központi verse pedig, miként már jeleztük is, a *Honvágy*.

Komjáthy Jenő — jól látható tehát — mintegy megkomponálta a maga szimbolizmusát mind a gondolkodás és érzelem, mind pedig a kifejezés rendszerében, olyan módon, hogy látnokká tette magát, s így együtt tudott haladni, lépést tudott tartani a kortársak hasonló törekvéseivel. A korszak eszmei-esztétikai kihívására az övé a legmaradéktalanabb felelet magyar művésztársai közül.